

recenzje i omówienia

WACŁAW SZYMANOWSKI¹

RECENZJA KSIĄŻKI ROMANA SOBIECKIEGO „GLOBALIZACJA A FUNKCJE POLSKIEGO ROLNICTWA”²

Globalizacja to zjawisko, które w obecnej postaci pojawiło się w latach dziewięćdziesiątych, a nabrało znaczenia na przełomie wieków, po spotkaniach Grupy G-7 w Seattle, Davos i Genewie.

Globalizacja obejmuje proces stopniowego likwidowania granic w stosunkach międzynarodowych, tworzenie nowej sieci globalnych powiązań i współzależności i prowadzi do zintegrowania narodowych gospodarek więzami ponadnarodowych organizacji i struktur.

Termin „globalizacja” jest bardzo niejednoznaczny. Są badacze, którzy twierdzą że procesy globalizacyjne należy traktować całościowo, ponieważ przyczyniają się do pogłębiania światowych powiązań we wszystkich aspektach współczesnego życia. Globalizacja oznacza więc zmniejszenie barier między krajami i wzmocnienie ściślejszych powiązań: ekonomicznych, politycznych i społecznych. Prowadzi do tworzenia się zintegrowanego rynku globalnego: towarów, usług, kapitału i kształtowania się nowego międzynarodowego podziału pracy.

Tak więc idea globalizacji to nie przejściowy trend, lecz międzynarodowy system, który zastąpił zimnowojenny ład, panujący przez blisko pół wieku. Fenomen globalizacji jest sprzeczny ze scentralizowanymi i autorytarnymi rządami. Nie mogą się one utrzymać długo wobec decentralizujących się i demokratyzujących się skutków błyskawicznej komunikacji i współzależnych rynków ekonomicznych i finansowych.

Globalizacja mikroekonomiczna polega na tym, że rynek wchodzi w fazę, gdy funkcje: alokacyjna, selekcyjna oraz równowagi rynkowej, wychodzą

¹ Autor jest pracownikiem naukowym Instytutu Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN (e-mail: wszymanski@acn.waw.pl).

² R. Sobiecki, 2007: *Globalizacja a funkcje polskiego rolnictwa*. Wydaw. SGH, Warszawa, s. 365.

poza granice narodowe. Paradygmatem staje się otwartość rynku, co pogłębia dominację korporacji ponadnarodowej produkcji żywności. W przeciwieństwie do niej globalizacja polityczna realizowana jest przez instytucje, których zadaniem jest prowadzenie polityki realizującej wspólne cele na poziomie poszczególnych państw. Powstaje i wzrasta sprzeczność między globalizacją ekonomiczną, opartą na jednorodnych regułach postępowania, a globalizacją polityczną, która nie jest realizowana na poziomie globalnym, a realizują ją poszczególne państwa.

W warunkach postępującej globalizacji dla producentów rolnych coraz większe znaczenie odgrywają uwarunkowania mikroekonomiczne. Oddzielenie funkcji socjalnej od ekonomicznej pozwoli na maksymalizację dochodu, powodując potaniecie żywności dzięki zwiększeniu wydajności pracy. Jednocześnie procesy globalizacji będą powodowały konkurencję międzynarodową za pośrednictwem cen światowych i efektywność mikroekonomiczną, przy założeniu globalnej standaryzacji jakości i konsumpcji. Żywność będzie produkowana tam, gdzie będzie najtańsza, i sprowadzana stąd, gdzie będą jej nadwyżki. Występowanie nierównego dostępu do informacji powoduje asymetrię w jej przepływie i w strukturach rynku. Coraz większe niedoskonałości rynków, wymagają stosowania bardziej wyrafinowanych rodzajów polityki interwencyjnej. Jednocześnie wzrasta ich kompleksowość i złożoność. Wzrasta więc konieczność aktywnej polityki państwa, polegającej na kreowaniu i wspieraniu niezbędnych instytucji, m.in. gwarantujących dostęp do informacji, stabilizację rynków rolnych, dochodów rolniczych, chroniących własność ziemi, promujących postęp technologiczny. Należy przy tym określić cele polityki rolnej realizowane za pomocą podstawowych instrumentów równoważących przepływy nadwyżki ekonomicznej z rolnictwa do otoczenia i odwrotnie – do producentów rolnych poprzez instrumenty polityki budżetowej (redystrybucyjnej) dochodów. Tworzenie i rozwój instytucji, reguł ich funkcjonowania i instrumentów realizacji determinowane będą racjonalnością ekonomiczną. Nowe rozwiązania instytucjonalne będą mogły poprawić efektywność ekonomiczną czynników wytwórczych przy społecznej ich akceptacji. Skuteczność polityki rolnej zależy więc od regulacji instytucjonalnych, których rola w świetle współczesnych doświadczeń wzrasta. Dowodzą tego doświadczenia ewolucji wspólnej polityki rolnej UE i struktury wydatków budżetowych jej starych członków, przy jednoczesnej stabilizacji rolniczych dochodów. Istota tej polityki polegać więc będzie na ustaleniu właściwych relacji między polityką makroekonomiczną państwa w sferze kreacji pieniądza i wydatków oraz wydatków rządowych i jej przełożeniem na realizację polityki rolnej. Wsparcie budżetowe i mechanizmy integracji powinny chronić rynki rolne przed dyskryminacją mechanizmów rynkowej konkurencji. Wsparcie to musi poprzez odpowiednie instrumenty podnosić efektywność mikroekonomiczną gospodarstw rolnych, zapewniając optymalne wykorzystanie zdolności wytwórczych, unowocześnianie majątku, postęp biologiczny i jakościowy.

Właśnie tym problemom poświęcona została książka Romana Sobieckie-

go *Globalizacja a funkcje polskiego rolnictwa*, która składa się z 5 rozdziałów, 365 stron tekstu, 203 pozycji bibliografii i 21 pozycji internetowych. Celem pracy jest przewidzenie skutków globalizacji dla rolnictwa unijnego i polskiego. Zdaniem Autora, wcześniejsze rozpoznanie skutków umożliwi podjęcie działań wyprzedzających, ponieważ dotychczasowy przebieg procesów globalizacyjnych ukazuje jego „niekompletność” w sensie ekonomicznym i politycznym. Globalizacja makroekonomiczna prowadzona przez instytucje globalne, jak na przykład Światową Organizację Handlu (WTO), nie spełnia pokładanych w niej nadziei zarówno przez państwa rozwijające się w obszarze liberalizacji handlu produktami rolno-spożywczymi, jak i wysoko rozwinięte w obszarze handlu towarami pozarolniczymi. Globalizacja rolnictwa o charakterze mikroekonomicznym przyspiesza procesy monopolizacji przetwórstwa i dystrybucji artykułów rolno-spożywczych. Będzie to sprzyjało koncentracji przetwórstwa, które będzie podporządkowywać sobie rolnictwo. Zjawiska te będzie wspierać wzrost roli biotechnologii, w tym inżynierii genetycznej, której opracowania patentowe stanowią własność niewielu firm prowadzących w tym obszarze politykę monopolistyczną.

Teżą główną książki jest stwierdzenie, że nienadążanie globalizacji politycznej za procesami globalizacji ekonomicznej będzie powodowało marginalizację, a nawet ograniczenie roli rolnictwa w Unii Europejskiej, w tym w Polsce. Aby temu przeciwdziałać, należy uwzględnić stan funkcji rolnictwa polskiego określane zarówno przez procesy globalizacyjne, jak i przez realizację wspólnej polityki rolnej Unii Europejskiej.

Rozdział I został poświęcony przedstawieniu mechanizmu globalizacji ekonomicznej. Przejawem jej występowania jest dominacja przepływów kapitałowych nad przepływami towarowymi. Dominacja ta prowadzi do polaryzacji dochodów, a jej przewaga nad globalizacją polityczną świadczy o jej „niekompletności”. Szczególne konsekwencje dotyczą rolnictwa, którego specyfiką jest brak swobodnej alokacji podstawowych czynników – ziemi i zasobów ludzkich. Wzmaga to zróżnicowania efektywności mikroekonomicznej rolnictwa w różnych części świata, a przez to i dochodów rolniczych. Niekompletność globalizacji ekonomicznej wyraża się w braku instytucji politycznych w skali globalnej, które kontrolowałyby skutecznie procesy ekonomiczne. Dlatego też Autor proponuje zmiany w funkcjonowaniu instytucji działających zarówno w skali globalnej, jak i na poziomie państwa narodowego celem „uspołecznienia” procesu globalizacji.

Rozdział II książki poświęcony jest omówieniu skutków globalizacji ekonomicznej dla rolnictwa. Jej skutkiem będzie wzrost znaczenie nowoczesnego i efektywnego rolnictwa zwłaszcza „północy”, prowadzący do wzrastającej specjalizacji i podporządkowania produkcji żywności korporacjom ponadnarodowym oraz wzrostu bezrobocia. Prowadzi to do osłabienia roli rolnictwa i jego marginalizacji przy jednoczesnym wzroście produkcji surowców luksusowych i nieżywnościowych.

W przypadku Unii Europejskiej, która w 2004 roku była największym eksporterem żywności na poziomie 44% eksportu światowego i 77% ekspor-

tu wewnętrznego w Unii Europejskiej, problem polega nie na ograniczaniu tej podaży, a zwiększaniu popytu, który jest niedostateczny w skali globalnej. Procesom globalizacji mikroekonomicznej towarzyszyć będzie wzrost produkcji transgenicznej, polegającej na masowym użytkowaniu wysoko wydajnych roślin genetycznie modyfikowanych, do których dostęp będą miały przede wszystkim gospodarstwa wielkoobszarowe. Także powszechny dostęp do wyników badań naukowych, traktowanych jako dobro publiczne, ograniczy ochrona własności intelektualnej, w przeciwieństwie do wiedzy (technologii) tradycyjnej, która powinna pozostać wykorzystana w sposób masowy.

W warunkach poddania procesów rolniczych zjawiskom globalizacyjnym wspólna polityka rolna (WPR) nabiera szczególnego znaczenia dla Unii Europejskiej. Tej tematyce został poświęcony rozdział III. W rozdziale tym Autor zwrócił uwagę na różnice między regionalizacją a globalizacją. Regionalizacja sprzyja wzmocnieniu konkurencji wewnątrz Unii Europejskiej. Aby ograniczyć negatywne skutki globalizacji, następuje rozwój regionalnych instytucji nadzorujących instytucje finansowe, a także jakość i zdrowotność produktów rolnych i żywności. Znaczeniu czynników instytucjonalnych przypisuje się w Unii Europejskiej szczególną rolę względem mechanizmów rynkowych.

Następnie Autor przedstawia zmiany tej polityki, zapoczątkowane Agendą 2000 i jej modyfikacjami realizowanymi w latach 2000–2006, polegającymi na działaniach prowadzących do zmniejszania różnic w rozwoju rolnictwa regionalnego i zwiększenia konkurencyjności na zewnątrz Unii, przy jednoczesnym ograniczeniu budżetu WPR do poziomu nieprzekraczającego w skali rocznej 40,5 mld euro. Zwłaszcza zmiany WPR po 2003 roku zmierzają do ograniczenia tradycyjnych narzędzi wsparcia rolnictwa, na przykład dopłat bezpośrednich na rzecz nowych funkcji związanych z dbałością o środowisko naturalne, zachowanie pejzażu czy kultury wsi i obszarów wiejskich. Przekłada się to na uzależnienie płatności bezpośrednich przez spełnienie określonych wymogów w ramach zasady wzajemnej zgodności (*cross compliance*). Oddzielenie płatności bezpośrednich od wyników produkcji będzie miało istotne znaczenie dla ograniczenia wpływu WPR na podaż żywności na rynkach światowych, co może stworzyć dobre warunki w negocjacjach trwających między Unią Europejską a WTO w zakresie liberalizacji rynku rolnego.

W kolejnym, IV rozdziale, poświęconym uwarunkowaniom rozwoju rolnictwa w Polsce, Autor zwrócił uwagę na stan rozwoju polskiego rolnictwa, na jaki miała wpływ transformacja systemowa gospodarki. Koszty transformacji dotyczyły pauperyzacji polskiej wsi oraz degradacji kulturowej polskiego rolnika. Likwidacja państwowych gospodarstw rolnych doprowadziła, według danych KRUS w 2002 roku, do bezrobocia ekonomicznego na wsi na poziomie ponad 2 mln osób. Autor zwrócił uwagę na kategorię bezrobocia naturalnego, tj. tej grupy bezrobotnych, która ze względu na brak spełniania wymogów stawianych przez pracodawcę nie ubiega się o pracę. Są to

najczęściej czynniki psychologiczne i na ich przełamywanie może mieć wpływ polityka makroekonomiczna.

Skutki WPR dla Polski ocenić można po zmianie stopy dysparytetu dochodów, która w latach 1997–1999 kształtowała się średnio na poziomie 30% i uzależniona była od wielkości i typu gospodarstwa rolnego, by wzrosnąć w 2004 roku do 48% i osiągnąć w 2006 roku, w wyniku zastosowania środków z UE, poziom średnio 63%, a z uwzględnieniem dopłat bezpośrednich – średnio 76%. Najwięcej zyskały polskie gospodarstwa zbożowe, o mieszanej produkcji zwierzęcej, których dochody przewyższyły dochody gospodarstw unijnych, a gospodarstwa sadownicze utrzymały swoją przewagę dochodów nad dochodami gospodarstw unijnych.

Ostatni, V rozdział książki dotyczy wpływu globalizacji i integracji z Unią Europejską za pomocą WPR na funkcje polskiego rolnictwa. Dotychczasowe skutki procesów globalizacyjnych powodowały nadrzędność funkcji komercyjno-produkcyjnych nad jakością życia na wsi i ochroną środowiska naturalnego. Skutkiem tego jest krytyczny stan tego środowiska. Inne funkcje rolnictwa są realizowane za pomocą dóbr publicznych, które także mają swoją cenę. Powstała konieczność wdrożenia koncepcji zrównoważonego rozwoju rolnictwa, obejmującej wszystkie funkcje zarówno komercyjno-produkcyjne, jak i pozakomercyjno-produkcyjne. W koncepcji tej rolnictwo dąży do pogodzenia równowagi ekonomicznej, środowiskowej oraz społecznej. Rodzinne gospodarstwo rolne i wielofunkcyjność obszarów wiejskich to dwie cechy europejskiego modelu rolnictwa. W realizacji tego modelu szczególną rolę odgrywać powinno państwo, zwłaszcza w roli nabywcy dóbr publicznych.

Na koniec Autor próbuje odpowiedzieć na pytanie, w jakim kierunku będzie zmierzać WPR po 2013 roku. Określił on dwa scenariusze jej ewolucji: pierwszy, polegający na kontynuacji dotychczasowej polityki ukierunkowanej na rozwój obszarów wiejskich (strategia korzystna dla Polski), oraz drugi, polegający na liberalizacji tej polityki i odchodzeniu od polityki wspólnotowej na rzecz polityki narodowej poszczególnych państw członkowskich Unii (strategia mniej korzystna dla Polski). Odpowiedź na tak postawione pytanie wiąże się z rozwojem alternatywnych form zatrudnienia na obszarach wiejskich, zwłaszcza osób należących do bezrobocia naturalnego. Dlatego też pierwszy wariant strategii rozwoju WPR powinien polegać na powiązaniu pomocy unijnej ze spełnieniem warunków środowiskowych i społecznych, zgodnie z zasadą wzajemnej zgodności (*cross compliance*), zastosowanej w systemie wspólnego wsparcia dla całej Unii Europejskiej, co daje polskiemu rolnictwu przewagę komparatywną zarówno w konkurencji wewnątrzunijnej, jak i pozaunijnej. Skutkami pozytywnymi dla polskiego rolnictwa będą: zróżnicowanie źródeł dochodów, obniżenie poziomu bezrobocia oraz zachowanie walorów środowiska naturalnego. Realizację tych zadań musi wspierać państwo zarówno w realizacji procesów gospodarczych w rolnictwie, jak i w rozwoju obszarów wiejskich. Bez aktywnej roli państwa nie może być zrealizowana pozakomercyjno-

-produkcyjna funkcja rolnictwa. Państwo jest największym odbiorcą dóbr publicznych, które nie podlegają mechanizmom rynkowym. Roli tej nie zastąpi żadna instytucja i luka w jej wypełnianiu spowoduje obniżenie jakości życia na obszarach wiejskich oraz degradację środowiska naturalnego.

Książka jest jedną z pierwszych w polskiej literaturze ekonomicznej prób całościowego przedstawienia wyzwań, przed jakimi staje polskie rolnictwo, wynikających z procesów globalizacyjnych, rewolucji biotechnologicznej i zagrożeń środowiska naturalnego. Autor, korzystając często z trudno dostępnej literatury, przedstawił uwarunkowania globalizacyjne, przed jakimi stoi europejskie i polskie rolnictwo, a także próbuje określić kierunki tych zmian najbardziej korzystne dla rozwoju naszego rolnictwa i obszarów wiejskich.